

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ МЕРЕЖЕВОЇ ЕКОНОМІКИ: ОСНОВНІ ТРЕНДИ

У статті систематизовано основні тенденції розвитку сфери зайнятості та ринку праці в Україні та визначено їх вплив розвиток соціально-трудових відносин. Проведено науковий аналіз підходів щодо соціально-трудових відносин в умовах формування мережевої економіки. Визначено тренди розвитку та запропоновано моделі їх адаптації в умовах формування мережевої економіки

В статье систематизированы основные тенденции развития сферы занятости и рынка труда в Украине и определено их влияние развитие социально-трудовых отношений. Проведен научный анализ подходов к социально-трудовым отношениям в условиях формирования сетевой экономики. Определены тренды развития и предложены модели их адаптации в условиях формирования сетевой экономики.

The basic trends of employment and labour market in Ukraine and their influence to development of social-labour relations are analyzed. Scientific analysis of approaches to social-labour relations in the conditions of forming of network economy are conducted. The trends of social-labour relations and the model of their adaptation in the conditions of forming of network economy are offered.

Ключові слова: соціально-трудові відносини, форми зайнятості, мережева економіка

Ключевые слова: социально-трудовые отношения, формы занятости, сетевая экономика.

Keywords: social and labour relations, employment, network economy.

Вступ. Становлення мережевої економіки в суспільстві знань характеризується загальними (глобальними) тенденціями: інтелектуалізації; глобалізації; інформатизації; прискорення НТП; зростання іноваційності та гнучості виробництва та праці. Новими стають вимоги до якості людських ресурсів, умов їх включення у відтворювальний процес, рівня соціалізації та кооперації, оскільки саме від них залежить конкурентоспроможність країни в глобальному вимірі. Прискорення темпів НТП, розвиток та поширення інформаційно-комунікаційних технологій (особливо Інтернет-технологій) зумовлює виникнення нових форм організації економічної діяльності, в тому числі скоректованому з врахуванням сучасних тенденцій теоретико-методологічному обґрунтуванню підлягають відносини в трудовій сфері. Для більшості населення України праця все ще залишається основним джерелом засобів до існування. Але в умовах формування мережевої економіки відбуваються помітні зміни в: характеристиках трудового процесу; формах наймання та зайнятості; організації праці; характері взаємовідносин між роботодавцем і найманим працівником. Ці зміни апелюють до нової якості соціально-трудових відносин. Тому очевидно стає необхідність формування нової концепції їх розвитку в умовах формування мережевої економіки.

Варто зазначити, що в Україні значні трансформації в трудовій сфері визначені не тільки глобальними трендами інтелектуалізації, інформатизації, комп'ютеризації та інше, але і системно-політичною кризою, яка супроводжується зростанням безробіття, порушенням трудових прав, послабленням соціальних гарантій. Такі процеси на фоні низької результативності державного управління за останні роки та недооцінки проблем соціально-трудової сфери спричиняють уповільнення темпів економічного зростання і поглиблюють проблеми соціально-трудових відносин, виникнення яких зумовлене формуванням мережевої економіки і переходом до мережевого інформаційного суспільства знань.

В центрі науки про працю гостро стоять питання сфері сучасних трансформаційних процесів в соціально-трудовій сфері. Зокрема вони знайшли своє відображення у працях таких вітчизняних вчених, як: Грішнова О.А., Колот А.М. [8; 9], Костишина Т.А., Лібанова Е.М., Лісогор Л.С., Петрова І.Л. [13], Семикіна М.В. [5], Цимбалюк С.О. та інші. Зазначену проблематику активно розробляють і російські науковці: Гімелсон В.Є. [3; 15], Капелюшников Р.І. [15], Колосова Р.П. [7]. Сучасні підходи до періодизації суспільного розвитку та ролі праці

в процесах міжстадійного переходу висвітлені у працях Д.Белла [1; 23], Дж.Гелбрейта, Т.Дайвенпорта, П.Друкера, М.Кастельса [6], Я.Корнаї, І.Максуда, В.Мартіна [25], Ф.Махлупа [24], М.Пората, Т.Сокайя, У.Споуньєра, Е.Тоффлера [19], А.Турена, Ж.Фурастьє. Теоретико-прикладні аспекти мережевого інформаційного суспільства, мережевої економіки, економіки знань досліджені такими вченими: Бажал Ю.М.[20], Веріан Х.Р.[16], Гасслер В.С.[16], Геєць В.М.[16], Дятлов С.А.[4; 16], Іляшенко С.М.[16], Іноземцев В.Л.[16], Кремень В.Г.,[16], Мельник Л.Г.[16], Осецький В.Л.[20], Парінов С.І.[12; 16], Семиноженко В.П.[16], Тарасевич В.Н.[16], Федулова Л.І.[20], Чухно А.А.[16]Шауер Т [16]та інші.

Але не дивлячись на численність публікацій, варто відмітити недостатність робіт, які б розкривали нову якісну сутність СТВ в умовах формування мережевої економіки. Тому очевидною є необхідність у формуванні цілісної концепції розвитку соціально-трудових відносин в умовах мережевого інформаційного суспільства. Для цього, першочерговим, на нашу думку, є визначення основних трендів розвитку соціально-трудових відносин в умовах формування мережевої економіки та передумов їх розвитку.

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення основних трендів розвитку соціально-трудових відносин в умовах формування мережевої економіки.

Результати дослідження. Проведені нами дослідження дозволили зробити висновки про те, що формування мережевої економіки призводить до трансформації багатьох елементів соціально-трудових відносин, вимагає формування відносин якісно нового типу. Процеси отримання, обробки і передачі інформації за допомогою мережі Інтернет (формування так званого шостого технологічного устрою) сприяють технічним, соціальним, економічним, культурним, політичним, моральним перетворенням, які обумовлюють зрушення у всіх сферах життєдіяльності суспільства в цілому (рис. 1), і в соціально-трудовій зокрема.

Рис. 1. Тренди формування мережевої економіки

На основі становлення невиробничої спеціалізації діяльності та індивідуалізації праці (особливо інтелектуальної) формуються передумови для перетворення системи традиційних соціально-трудових відносин на «нові». Значно пришвидшує таке перетворення розвиток мережевого сектору економіки, який виникає на принципово новій технократичній основі — телекомунікаційних мережах, які виступають в якості інструменту взаємодії суб'єктів соціально-трудових відносин, що суттєво модифікує всю сукупність соціально-економічних і соціально-трудових взаємовідносин.

Перехід до нового технологічного устрою актуалізує аналіз його впливу на систему соціально-трудових відносин. Останній може бути розкритий, на нашу думку, через аналіз змін у всіх сферах життєдіяльності суспільства, які відбуваються зараз і обумовлені такими системними трансформаціями, як рух:

- в економічній сфері — від індустріалізму до постіндустріалізму;
- в політичній сфері — від авторитаризму до демократії;
- в соціальній сфері — від колективізму до індивідуалізму, від соціалізації до ізоляції;
- в трудовій сфері — від фізичної до інтелектуальної праці.

Такі зміни формують передумови для еволюції соціально-трудових відносин та переходу до їх якісно нового типу.

Системний науковий аналіз різних підходів до визначення сучасного суспільства, яку формується в результаті становлення і розвитку п'ятого і шостого технологічного устрою [2, 65], дозволив виявити і систематизувати його суттєві риси і уточнити зміст трансформацій, які безпосередньо, на нашу думку, впливають на розвиток нових соціально-трудових відносин (табл. 1).

Отже, аналіз теоретичних концепцій, які відображають еволюцію поглядів на специфіку сучасного суспільства дозволив зробити такі висновки:

— усі розглянуті вище формулювання, не дивлячись на цілу низку їх відмінностей, мають одну спільну рису: основою і постіндустріального, і інформаційного, і мережевого суспільства є процес створення і використання знання. Останнє сприяло виникненню більш узагальненої характеристики суспільства, яке формується під впливом технологічного зрушення, що відбувається на сучасному етапі розвитку — «суспільства знань», або «суспільства заснованого на знаннях»;

— застосування терміну «постіндустріальне» для характеристики змін, що відбуваються в суспільстві, на нашу думку, є недоцільним, оскільки він характеризує лише перехід до наступного за індустріальним суспільства, але не виявляє його суттєвих характеристик;

— точнішу характеристику різноманітних специфічних для заснованому на знанні суспільства процесів можна дати за допомогою таких визначень, як: «інформаційне суспільство» — суспільство де джерелом розвитку (домінантним ресурсом) є використання інформації, а відповідно його економічною основою виступають процеси виробництва, розподілу, обміну і споживання інформації; «мережеве суспільство» — суспільство, яке ґрунтується на використанні мережевої взаємодії і мережевих форм організації.

Специфіка сучасного суспільства полягає в інтеграції в ньому інформаційного і мережевого суспільств, так як перше характеризує роль інформації в процесі соціально-трудових відносин, а друге показує пріоритет мережевих зв'язків при передачі інформації суб'єктами соціально-трудових відносин. Проектуючись одна на одну інформаційна і мережева складові суспільства створюють специфічне середовище для передачі знання — мережевий інформаційний простір, в рамках якого здійснюється взаємодія між людьми, в тому числі і соціально-трудова. Відмінні риси такого простору:

- відсутність територіальних меж;
- безмежність міжсуб'єктного спілкування та контактів;
- здійснення транзакцій в режимі реального часу.

Таблиця 1

**НАУКОВИЙ АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЙ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА,
ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА РОЗВИТОК НОВИХ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН**

Постіндустріальне суспільство	Інформаційне суспільство	Мережеве суспільство
<p>Характерні риси:</p> <ul style="list-style-type: none"> — перехід від виробництва речей до виробництва послуг, пов'язаний насамперед з відтворенням і використанням людського капіталу [23]; — розвиток здійснюється в основному за рахунок інновацій, джерелом якого є теоретичне знання [23]; — активізація процесів поєднання науки, техніки і технологій [1]; — перехід владних повноважень від суб'єктів, які володіють власністю, до суб'єктів, які володіють інтелектом і знаннями, отриманими завдяки освіті [1]; — в результаті поєднання електронно-обчислювальної техніки з засобами телекомунікацій знання і інформація стають стратегічним ресурсом суспільства [1]; — постійне зростання ролі знань та інформації в якості ресурсної бази суспільства [19]; — інформаційні ресурси стають основою 	<p>Характерні риси:</p> <ul style="list-style-type: none"> — основна цінність — капітал втілений у знаннях [18]; — основний фактор економічного розвитку — доступність і швидкість передачі інформації [24]; — високий рівень проникнення інформаційних технологій в усі сфери життєдіяльності суспільства [25]; — індивідуалізація суспільства під впливом інформаційних технологій [8]; — найважливішим продуктом трудової діяльності стають виробництво і використання послуг та знань [14]; — збільшення кількості і якості наявної в обробці інформації, а також зростання ефективності її передачі і переробки [14]; — розвиток ринку інформаційних продуктів і послуг [21, 32]; — матеріальною основою суспільства стають системи зв'язку [21, 33]; — формується єдиний інформаційно-комунікаційний простір, поглиблюються процеси інформаційної та економічної інтеграції регіонів, країн, народів [22]; 	<p>Характерні риси:</p> <ul style="list-style-type: none"> — формування мережевої системно-організованої багаторівневої просторової структури взаємовідносин в Інтернеті, телекомунікаційних мережах та інших мережевих структурах між економічними агентами [4]; — виникнення системи суспільних взаємовідносин між людьми в процесі інформаційної взаємодії на основі Інтернет-технологій [12, 13]; — базування суспільства на глобальному електронному середовищі з переважанням в якості найважливіших елементів виробничих сил знань та інформації і прискорення динаміки між попитом і пропозицією [10]; — радикальна трансформація соціуму внаслідок зміни комунікаційних форм [18]; — масове поширення нових форм комунікацій: мережі економічних суб'єктів; мережева інфраструктура, соціальні мережі [18].

економічною суспільства, його потенційним багатством [17]	цінністю найбільшим джерелом	— домінування в економіці нових технологічних устроїв, які базуються на використанні інформаційних технологій, засобів обчислювальної техніки та телекомунікацій [22]; — створення і розвиток ринку інформації і знань, як факторів виробництва; [22]; — зростання в системі суспільства ролі інформаційно-комунікаційної інфраструктури [22]; — підвищення рівня освіти, науково-технічного і культурного розвитку за рахунок розширення можливостей систем інформаційного обміну [22]; — забезпечення вільного доступу громадян до інформації і їх готовність цією інформацією ділитись [11, 81].	
---	------------------------------	---	--

Результатом формування мережевого інформаційного простору стає виникнення «нової» мережевої економіки, особливістю якої є стільки домінування інформації, стільки перетворення варіантів її використання. При цьому провідну роль відіграють глобальні мережеві структури, розвиток яких створює умови для досконалішого і прозорішого середовища інформаційної активності суб'єктів соціально-трудових відносин, яка б забезпечувала вищий рівень ефективності економічної діяльності, трансформує систему соціально-трудових відносин, модифікує її інститути.

Глобальна мережа Інтернет є основним чинником формування мережевої економіки. Тому зміст категорії «мережевої економіки» може бути уточнений: мережева економіка — це економіка в рамках якої встановлюються прямі і рівноправні взаємовідносини суб'єктів економічної діяльності через стійкі інформаційні взаємодії в мережі Інтернет. Специфіка мережевої економіки, таким чином, визначається перенесенням частини ділової активності суб'єктів економічної діяльності в мережевий простір, технологічною основою виникнення якої є Інтернет.

Розвиток соціально-трудових відносин в умовах формування мережевого інформаційного суспільства та мережевої економіки зумовлює зміну підходів та формування нових соціально-трудових відносин (табл. 2).

Таблиця 2

РОЗВИТОК НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ЩОДО СТВ В УМОВАХ МЕРЕЖЕВОЇ ЕКОНОМІКИ

Зміни у підходах	Характеристика змін	Передумови виникнення (тренди в мережевій економіці)
1. Категорія «Соціально-трудові відносини» — розвиток.	Термін «трудові», «соціально-трудові відносини» замінює «індустріальні» відносини; припиняється звернення до конфлікту, до «класового» підґрунтя взаємовідносин	— згладжування конфлікту інтересів; — інтелектуалізація, креативізація, зростання ролі людського чинника;
	Термін «соціально-трудові відносини» отримує більше поширення порівняно з терміном «трудові відносини» у зв'язку з відображенням не стільки практико-інструментальних, скільки соціальних і гуманітарних аспектів взаємодії	— актуалізація соціальних, гуманістичних основ і особистісного чинника виробництва; — конвергенція (зближення) різних сфер людської життєдіяльності — економіки, моралі, культури, права, політики, етики тощо — згладжування меж між ними;

	Домінування розширеного трактування соціально-трудових відносин, як відносин щодо трудової діяльності, умов включення людини в процес праці і виходу із складу його безпосередніх учасників	— розширення сфери праці — охоплення трудовою, зокрема інтелектуально-трудовою і творчою діяльністю все більшої частини економічно-активного населення; — соціалізація / індивідуалізація; — виділення СТВ в підсистему соціально-економічної системи і зростання значущості її стійкого розвитку;
2. Суб'єкти соціально-трудових відносин — зміна кількісно-якісного складу	Ускладнюється якісний склад учасників соціально-трудових відносин, і в них прямо або опосередковано включається все економічно-активне населення — від учнів, які формують робочу силу і визначаються в професії, до пенсіонерів, які займаються надомною роботою. Суб'єктами соціально-трудових відносин стають не тільки працівник, роботодавець, організації, які їх представляють, а й різні категорії людських ресурсів.	— процеси стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, які обумовлюють нові форми зайнятості і організації праці; — ускладнення економічної системи та інтересів учасників соціально-трудових відносин; — посилення гнучкості і мобільності; — зростання диференціації у складі робочої сили;

Закінчення табл. 2

Зміни у підходах	Характеристика змін	Передумови виникнення (тенди в мережевій економіці)
3. Предметно-об'єктна сфера соціально-трудових відносин — розширення	Реалізація соціально-трудових відносин практично на всіх стадіях життєвого циклу людини — як у дотрудовій, так і у трудовій і післятрудоваї фазах. Традиційне уявлення про об'єкти — умови зайнятості — збагачується найрізноманітнішими аспектами якості трудового життя, а предмет поглиблюється.	— ускладнення економічної системи та інтересів учасників СТВ; — збільшення різноманіття форм зайнятості, організації праці; — посилення гнучкості і мобільності; — гуманізація; соціалізація; індивідуалізація; — посилення інноваційності; невизначеності;
4. Система СТВ — формування як підсистеми вищого порядку.	Диференціація за рівнем (індивідуальний, мікро-, мезо-, макро-), за типами, формами, місцем в системі економічних відносин, фазами відтворення. Існує тісний зв'язок і вплив на всі інші аспекти життєдіяльності людини і сфери суспільства.	— соціальний і технологічний процес; — гуманізація і актуалізація персональних якостей; — ускладнення економічної системи;
5. Множинність (плюралізм) моделей, профілів, типів соціально-трудових відносин	Зростання різноманіття моделей соціально-трудових відносин різних країн, поширення співіснування різних типів, різноманіття профілів соціально-трудових відносин, характерних різним галузям, сферам економічної діяльності	— зростання невизначеності ринкової кон'юнктури; — зростання інноваційності і відкритості систем; — співіснування різних господарських, технологічних укладів; — ускладнення економічної системи; — багатоаспектність, багатоваріантність виробництва, праці, зайнятості.

Крім того, становлення мережевого інформаційного суспільства, заснованого на знаннях, супроводжується збільшенням різноманіття форм участі людини у трудовому процесі — зайнятості, наймання, організації робочого часу. Світ праці змінюється, і найвагомим трендом такої зміни є поширення нестандартних форм зайнятості. Поширення інформаційно-комунікаційних і комп'ютерних технологій змінює уявлення про стандартне робоче місце. Розширюються можливості для додаткової, дистанційної, гнучкої, віртуальної зайнятості. Інтелектуалізація та інноваційний характер економічного зростання апелюють до творчості, підвищують вимоги до рівня професійної підготовки, а,

відтак, до якості людських ресурсів. Індивідуалізуються підходи до організації, стимулювання, управління працею.

На нашу думку, формування мережевого інформаційного суспільства та мережевої економіки зумовлює такі основні тренди, які впливають на розвиток соціально-трудових відносин та формують новий світ праці (рис.2.):

- нові (нестандартні) форми зайнятості — короткостроковий характер зайнятості, втрата гарантованості зайнятості, тимчасовий характер домовленостей;

- нові відносини «людина — людина»: нові комунікації (перехід від вербальних до віртуальних комунікацій); втрата навиків міжособистісної взаємодії; зниження масштабів залучення економічно-активного населення до колективної взаємодії;

- нові відносини «людина — технологія»: комп'ютеризація, віртуалізація;

- нові відносини «найманий працівник — роботодавець»: індивідуалізація суб'єктів соціально-трудових відносин (пріоритетність інтересів особистості); зменшення ролі колективно-договірного регулювання; нестійкість, десоціалізація.

- нова організація праці: зміна характеру робочих місць, умов праці, мотивації; потреба в стимулюванні колективної роботи, колективних проєктів, колективної взаємодії;

- новий баланс «життя — робота»: порушення балансу, зміна змісту вільного і робочого часу, стирання меж між вільним і робочим часом.

- новий працівник — нові вимоги щодо інтелектуальності, креативності, творчості; вищий рівень освіти; вищий рівень розвитку компетенцій, особливо цифрових; вищий рівень мобільності; відсутність потреби у стабільності, впевненості у завтрашньому дні; націленість лише на отримання прибутку; зміна ставлення до праці

- новий зміст трудового процесу — збільшення інтелектуальності, креативності, творчості та інноваційності праці;

- новий тип особистості: індивідуалізація, атомізація; збільшення рівня свободи людини; самореалізація; розширення особистого простору людини; зміна ціннісних установок; втрата відчуття приналежності до певної спільноти; втрата можливостей соціальної адаптації; зменшення / розрив зв'язків із соціумом; психологічні проблеми; зростання самотності людини

Основні проблеми сучасного суспільства, зумовлені такою ситуацією в соціально-трудовій сфері:

- прекарізація — зменшення рівня соціальної відповідальності; нестійкий характер соціально-трудових відносин [9];

- десоціалізація (ізоляція) особистості; поширення соціальної роз'єднаності, зниження соціальної згуртованості [8];

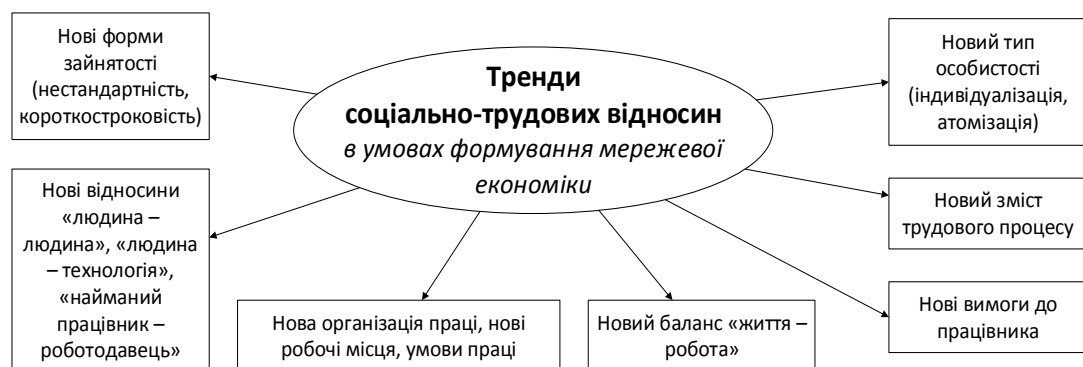

Рис.2. Тренди розвитку соціально-трудових відносин в умовах формування мережевої економіки

Розвиток соціально-трудових відносин в умовах формування мережевої економіки має відбуватися, на нашу думку, в векторі переходу в якісно новий стан і формування «нових» соціально-трудових відносин. Напрями розвитку соціально-трудових відносин повинні формуватися за способами змін параметрів їх підсистем в умовах формування мережевої економіки (зайнятості, наймання, організації, оплати і стимулювання праці) відповідно до змін чинників внутрішнього і зовнішнього середовища.

Вплив формування мережевої економіки на трудову сферу може бути реалізований як природнім шляхом (еволюційний шлях розвитку) (рис. 3), так і штучно-ініційованими методами (революційний шлях розвитку) (рис. 4).

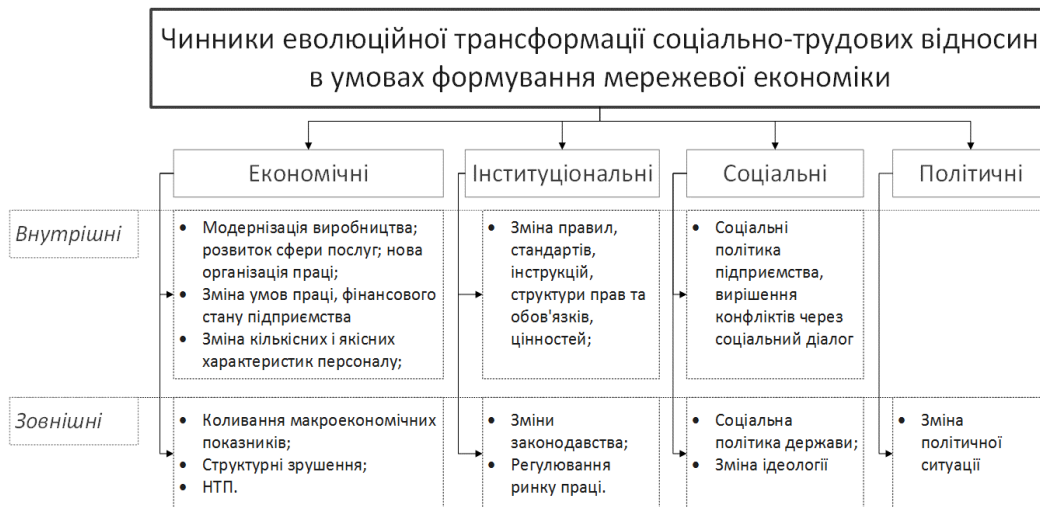

Рис.3. Чинники еволюційної трансформації соціально-трудових відносин в умовах формування мережевої економіки

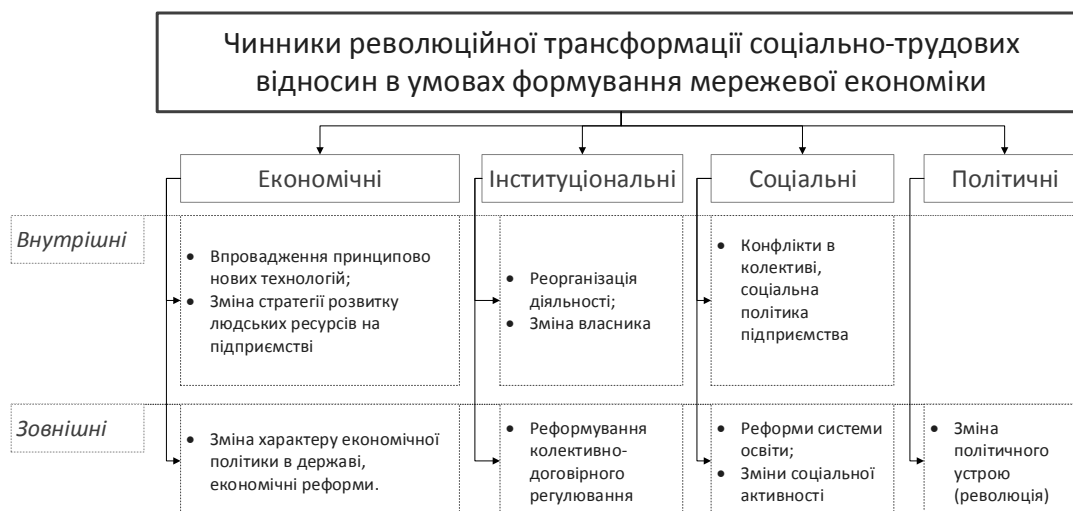

Рис.4. Чинники революційної трансформації соціально-трудових відносин в умовах формування мережевої економіки

Нові соціально-трудові відносини знаходять відображення свого нового якісного стану у: характері праці, організації праці, видах трудової діяльності, формах зайнятості, засобах і предметах праці; нормах трудової діяльності, трудовій моралі, етиці, відповідальності тощо.

Своєчасність розвитку якісно нових соціально-трудових відносин підтверджують основні тренди розвитку сфери зайнятості в Україні за останні роки:

- структурні зрушення в бік зайнятості в сфері послуг;
- зростання освітнього рівня населення;
- посилення економічної активності населення;
- зростання мобільності робочої сили;
- посилення просторової і галузевої концентрації робочої сили;
- поширення нестабільних короткострокових контрактів;
- посилення конкуренції на ринку праці: з боку пропозиції серед носіїв неспецифічних (унікальних) людських ресурсів, особливо інтелектуальних; з боку попиту
- за специфічні людські ресурси — творчі, креативні, винахідницькі здібності;
- низька еластичність рівня безробіття.

Такі різноманітні детермінанти розвитку соціально-трудових відносин в умовах формування мережевої економіки обумовлюють двосторонню реакцію даної системи, і породжують її асиметричність(рис. 5).

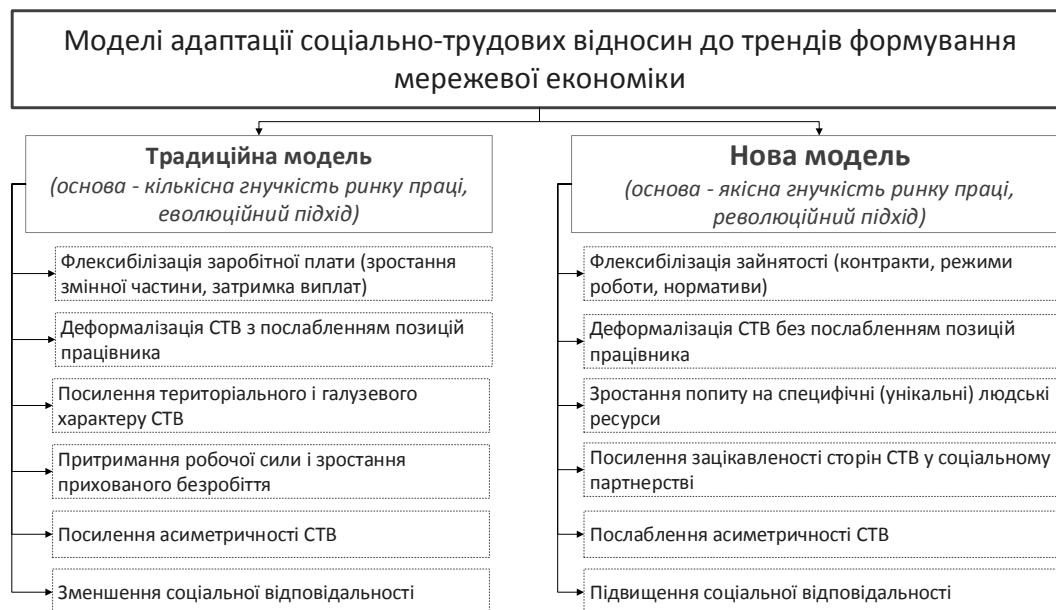

Рис. 5. Моделі адаптації соціально-трудових відносин до трендів формування мережевої економіки

Висновки. Очевидним є те, що природний шлях розвитку соціально-трудових відносин в умовах формування мережевої економіки має чимало негативних тенденцій. Тому в подальшому потрібна розробка нової моделі адаптації соціально-трудових відносин до трендів формування мережевої економіки, яка б ґрунтувалася на превалюванні якісної гнучкості ринку праці, революційному підході до їх розвитку та передбачала б стратегічне реформування системи соціально-трудових відносин.

Література

1. Белл Д. Социальные рамки информационного общества / Bell D. The Social Framework of the Information Society. Oxford. 1980 [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://www.nethistory.ru/biblio>— Заголовок з екрану.
2. Василенко В. Технологические уклады в контексте стремления экономических систем к идеальности [Электронный ресурс] / В. Василенко // Соціально-економічні проблеми і держава. — 2013. — Вип. 1 (8). — С. 65-72. — Режим доступа : <http://sepd.tntu.edu.ua/imag>. — Заголовок з екрану.
3. Гимпельсон В. Нестандартная занятость и российский рынок труда / Гимпельсон В., Капелюшников Р. — М.: ГУ ВШЭ, 2005. — 36 с.
4. Дятлов С.А. Информационно-сетевая экономика: методология, классификация, мониторинг // Информационно-сетевая экономика в XXI веке: Материалы Первой евразийской студенческой научной интернет-конференции / Подред.проф. С.А.Дятлова, проф. В.П.Колесова, А.В.Толстомятенко. — М.: Изд-во Моск. ун-та. 2001. С.88.;
5. Інноваційна праця: діагностика проблем, важелі активізації: монографія / М.В. Семикіна, С.Р. Пасека та ін. / за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. М.В. Семикіної. — Черкаси : Видавництво «МАКЛАУТ», 2012. — 320 с.
6. Кастельс, М. Информационная эпоха. Экономика, общество, культура: пер. с англ. / М. Кастельс. — М. : Высш. шк. экономики, 2000. — 608 с.
7. Колосова Р.П. Формы занятости населения в инновационной экономике: Учебное пособие / Р.П. Колосова, Т.О. Разумова, М.В. Луданик. — М.: МАКС Пресс, 2008. — 256 с.
8. Колот А.М. Індивідуалізація особистості та формування індивідуалізованого суспільства як феномени сучасності: наслідки та уроки // Україна: аспекти праці. — 2014. — № 2. — С.3-10.
9. Колот А.М. Трансформація інституту зайнятості як складова глобальних змін у соціально-трудовій сфері: феномен прекарізації / А.М. Колот // Уровень жизни населения регионов России. — 2013. — №11. — С.93-101.

10. Матюшок В. Сетевая экономика и глобализация экономической деятельности // Информационное общество. — 1999. — Вып. 6. — с. 46 — 47.
11. Моисеев Н. Информационное общество как этап новейшей истории // Свободная мысль. — 1996. — № 1. — С.81-90.
12. Паринов С.И. К теории сетевой экономики / С.И. Паринов. — Новосибирск: ИЭОПП СО РАН, 2002. — 168 с.
13. Петрова, І.Л. Стратегічне управління людськими ресурсами [Электронный ресурс] : навч. посібник / І. Л. Петрова.- К. : КНЕУ, 2013. — 466 с.
14. Ракитов А. И. Философия компьютерной революции / А.И. Ракитов.— М.: Политиздат, 1991.— 287 с.
15. Российский работник: образование, профессия, квалификация [Текст] : моногр. / под ред. В. Е. Гимпельсона, Р. И. Капелюшниковой ; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». — М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2011. — 574с.
16. Социально-экономические проблемы информационного общества / Под ред. д.э.н., проф. Л.Г. Мельника. — Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005. — 430 с.
17. Стоуньер Т. Информационное богатство: профиль постиндустриальной экономики. / Новая технократическая волна на Западе. Под ред. П. С. Гуревича. — М.: Прогресс. 1986. — С.393.
18. Стрелец И.А. Сетевая экономика / И.А. Стрелец. — М.: Эксмо, 2006. — 208 с.
19. Тоффлер Э. Третья волна/ TheThirdWave, 1980. — М.: АСТ, 2010. — 784 с.
20. Федулова Л. І. Технологічний імператив стратегії соціально-економічного розвитку України: монографія / Л. І. Федулова, Ю. М. Бажал, В. Л. Осецький та ін.; за ред. Л. І. Федулової. — К.: ДУ «Ін-т екон. та прогнозування НАНУ», 2011. — 655 с.
21. Цвылев Р.И. Постиндустриальное развитие. Уроки для России. —М.: Наука. 1996. С. 32-33.
22. Черешкин Д.С. Сетевая информационная революция / Д.С. Черешкин, Г.Л. Смолян // Информационные ресурсы России. 2007. №4. С. 15-18/
23. Bell. D. The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting / D. Bell. — N.Y., Basic Books, Inc., 1973. — 507 p.
24. Machlup F. The Economics of Information and Human Capital / F. Machlup. — Princeton, Princeton university Press, 1984. — 665 p.
25. Martin W.J. The Global Information Society. Aldershot: Aslib Gower; Brookfield, Vt., USA: Gower. 1995. — 233 p.

Стаття надійшла до редакції 5.05.2014р.